

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۸، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴، صفحات ۱۱۳-۱۳۱

بررسی ویژگی‌های آموزش‌های ترویجی کشاورز-محور در نظام ترویج کشاورزی ایران

لطیف محمدزاده، حسن صدیقی، و عنایت عباسی*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۲۳

چکیده

تحقیق حاضر، به‌لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی بوده که به روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق کارشناسان وزارت جهاد کشاورزی شاغل در مدیریت هماهنگی ترویج سازمان‌های جهاد کشاورزی استان‌های کشور بودند ($N=810$). با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی، تعداد ۱۸۹ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بود که روایی آن به تأیید پانلی از اساتید ترویج و آموزش کشاورزی رسید. نتایج تحقیق نشان داد که در شرایط موجود، در بین شش مؤلفه مورد بررسی، مؤلفه تعاملات مناسب در اولویت قرار دارد، در حالی که برای خلق یک شرایط مطلوب برای کشاورز-محور شدن فعالیت‌های آموزشی و ترویجی، باید مؤلفه سیاست‌های جامع در اولویت باشد. بر اساس نتایج آزمون t همبسته، بین وضعیت‌های موجود و مطلوب هر شش مؤلفه تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

* به ترتیب، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس؛ نویسنده مسئول و دانشیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس (sadigh_h@modares.ac.ir)؛ و استادیار ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس.

کلیدواژه‌ها: توسعه کشاورزی، ترویج و آموزش کشاورزی، کشاورز-محوری، سیاست‌های ترویجی-آموزشی، نظام ترویج کشاورزی ایران.

مقدمه

در سده بیست و یکم، کشاورزی همچنان در جایگاه حیاتی‌ترین ابزار برای پیشرفت و کاهش فقر و نیز افزایش رفاه اجتماعی و اقتصادی است. یک کشاورز برای رونق بخشیدن به کار خود به سرمایه‌گذاری، انرژی، دانش و مهارت کافی نیاز دارد تا بتواند به سود کافی دست یابد. در واقع، کشاورزی به‌مثابه کارکرد اصلی روستا نقش حیاتی را در افزایش رفاه و فقرزدایی ایفا می‌کند (Meijerink and Roza, 2007).

بر اساس اطلاعات سازمان جهانی خواربار و کشاورزی، وضعیت ایران در برخی از شاخص‌ها از قبیل امنیت غذایی و وابستگی کشور به واردات محصولات کشاورزی نامطلوب است (قنبری و برقی، ۱۳۸۷). این شاخص‌ها حاکی از آن است که برای رهایی و گذر از وضعیت موجود، باید سرمایه‌گذاری‌های لازم در زمینه توسعه کشاورزی صورت گیرد. نظام ترویج و آموزش کشاورزی لازمه پیشرفت کشاورزی و انتشار فناوری‌های موجود است، چرا که کارآیی نظام‌های کشاورزی در گرو خدمات ترویج است. ترویج از یک سو با بهره‌برداران و از سوی دیگر با جامعه علمی و اجرایی در ارتباط است (صبوری و همکاران، ۱۳۹۰). این در حالی است که در اکثر کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، نظام ترویج و آموزش کشاورزی دچار نوعی دیوان‌سالاری ناکارآمد است که هم در طراحی و هم در اجرا به شدت ضعیف عمل می‌کند.

عدم آشنایی مسئولان اجرایی با ترویج، کمبود نیروی متخصص در دستگاه‌های ترویجی، عدم سازمان‌دهی و تشکل منسجم نیروهای ترویجی، و نبود متولی ترویج در مناطق روستایی، همه از نارسایی‌ها و نقطه ضعف‌هایی حکایت دارد که در نظام ترویج و آموزش کشاورزی ایران دیده می‌شود. رفع نارسایی‌های یادشده نیازمند مجموعه‌ای از سیاست‌های آموزشی-

ترویجی جامع است که کشاورز را محور فعالیت‌های خود قرار دهد و برای انتقال اطلاعات با ارزش، تمرکززدایی و نیز کمک به کشاورزان، روش‌های گوناگون را به کار گیرد.

در نظام ترویجی کشاورز-محور، کشاورزان و روستاییان به عنوان مشتریان و مخاطبان اصلی ترویج و آموزش کشاورزی شناخته می‌شوند. از این‌رو، باید در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی، محور فعالیت‌ها قرار گیرند و سیاست‌گذاری‌ها متناسب با نیازهای آنها تدوین شود (Adejo et al., 2012). فلان (Phelan, 2004) معتقد است که یکی از مهم‌ترین وظایف ترویج کشاورزی تدوین سیاست‌هایی در راستای توسعه منابع انسانی است. بدین منظور، لازم است که ترویج کشاورزی نیازهای کشاورزان خرده‌پا را شناسایی کرده، در پی ایجاد فرصت‌ها باشد. در واقع، سیاست‌های ترویجی کشاورز-محور فرایندی است که در راستای توانمندسازی کشاورزان و بهره‌برداران تلاش می‌کند و آنها را در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی، محور فعالیت‌های خود قرار می‌دهد (شاه‌پسند، ۱۳۹۲). سیاست‌های ترویجی و آموزشی کشاورز-محور دارای تعهدی بزرگ نسبت به رشد، کاهش فقر و دیگر ابعاد اقتصادی و اجتماعی است. ترویج کشاورزی می‌تواند با بهره‌گیری از ویژگی‌های ترویجی-آموزشی کشاورز-محور، به ایجاد تشکلهای سازمان‌های قوی کشاورزان بپردازد تا از این رهگذر، بهتر بتواند سرمایه‌ها و منابع در دسترس را سازمان‌دهی کند (Akinagbe and Ajayi, 2010). نورتون (Norton, 2004) در مطالعات خود جهت‌دهی تحقیقات به سمت تولیدکنندگان و نیازهای آنها و نیز درگیر کردن هر چه بیشتر کشاورزان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به راهبرد تحقیقات را یکی از راهکارهای مؤثر در زمینه کشاورز-محوری می‌داند. از این‌رو، تدوین ویژگی‌های ترویجی کشاورز-محور نیازمند تلاش تمام گروه‌ها و افراد ذی‌نفع است.

ریورا و امواندمر (Rivera and Mwandemere, 2005) در مطالعات خود اشاره کردند که در راستای تحقق توسعه کشاورزی، ویژگی‌های ترویجی-آموزشی کشاورز-محور شامل وجود تعامل بین پژوهش و ترویج و اجرای سیاست‌های حمایتی برای توانمندسازی

بهره‌برداران است. داشتن سیاست‌های بازار-محور یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یک نظام مطلوب ترویج و آموزش به‌شمار می‌رود (Swanson and Rajalahti, 2010). بر اساس مطالب گفته‌شده، لازمه حرکت به سمت توسعه کشاورزی به‌کارگیری دیدگاه‌های آموزشی-ترویجی کشاورز-محور است.

در همین راستا، تحقیق حاضر با اهداف زیر انجام شده است:

- بررسی وضعیت موجود ویژگی‌های کشاورز-محوری در نظام ترویج کشاورزی ایران؛
- بررسی وضعیت مطلوب هر کدام از ویژگی‌های کشاورز-محوری در نظام ترویج و کشاورزی ایران؛ و
- بررسی شکاف بین وضعیت‌های موجود و مطلوب در هر کدام از ویژگی‌های یادشده.

روش تحقیق

تحقیق کاربردی حاضر به روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری تحقیق کارشناسان وزارت جهاد کشاورزی شاغل در مدیریت هماهنگی ترویج سازمان‌های جهاد کشاورزی استان‌های کشور بودند ($N=810$). روش نمونه‌گیری، طبقه‌ای تصادفی بود، بدین صورت که ابتدا با توجه به تقسیم‌بندی استان‌ها در طبقات شش‌گانه از سوی وزارت جهاد کشاورزی بر اساس موقعیت جغرافیایی آنها (جدول ۱)، از هر طبقه یک استان به صورت تصادفی انتخاب شد؛ استان‌های انتخاب‌شده شامل تهران، مازندران، آذربایجان غربی، کرمان و فارس بودند. تعداد کارشناسان شاغل در مدیریت‌های هماهنگی ترویج این استان‌ها ۱۸۹ نفر بود. با توجه به محدود بودن حجم جامعه آماری در استان‌های انتخاب‌شده، برای انتخاب نمونه‌های تحقیق، از روش سرشماری استفاده شد. در مجموع، ۱۷۲ پرسشنامه در سال ۱۳۹۲ به صورت کامل تکمیل و عودت داده شد. روایی پرسشنامه از سوی جمعی از متخصصان ترویج و آموزش کشاورزی تأیید شد. همچنین، ضرایب آلفای کرونباخ برای قسمت‌های مختلف پرسشنامه بین ۰/۷۱ و ۰/۸۹ محاسبه شد، گویای آنکه

پرسشنامه دارای پایایی مناسب است. ویژگی‌های ترویجی و آموزشی کشاورز-محور در قالب شش مؤلفه تمرکززدایی و مشارکت، نیاز-محور بودن برنامه‌ها، تعاملات مناسب، توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها، بازار-محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت، و جامع بودن سیاست‌ها در چارچوب طیف لیکرت پنج‌قسمتی (از هیچ تا خیلی زیاد) در دو وضعیت موجود و مطلوب سنجیده شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار آماری SPSSwin18 استفاده شد. در تحقیق حاضر، به منظور مقایسه میانگین‌ها در وضعیت‌های موجود و مطلوب، با توجه به یکسان بودن گروه‌ها، از آزمون t همبسته^(۱) استفاده شد. همچنین، برای شناسایی شکاف بین دو وضعیت موجود و مطلوب، هر کدام از ویژگی‌های ترویجی-آموزشی از دیدگاه کارشناسان شاغل در استان‌های مختلف کشور در هر دو وضعیت اولویت‌بندی شدند.

جدول ۱- قطب‌بندی شش‌گانه استان‌های کشور

مناطق	استان‌ها	استان انتخاب شده	تعداد کارشناس
۱	خراسان رضوی، سمنان، تهران، اصفهان، قم	تهران	۲۵
۲	گلستان، مازندران، گیلان، خراسان شمالی، قزوین	مازندران	۳۱
۳	مرکزی، همدان، ایلام، کرمانشاه، لرستان	کرمانشاه	۳۲
۴	آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، زنجان، کردستان، اردبیل	آذربایجان غربی	۳۴
۵	خراسان جنوبی، خراسان رضوی، سیستان و بلوچستان، هرمزگان، یزد، کرمان	کرمان	۳۴
۶	فارس، بوشهر، کهگیلویه و بویراحمد، خوزستان، چهارمحال و بختیاری	فارس	۳۳
	کل		۱۸۹

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج و بحث

ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان

مطابق یافته‌های به دست آمده، ۷۲/۱ درصد (۱۲۴ نفر) از پاسخ‌گویان مرد و ۲۷/۹ درصد آنها (۴۸ نفر) زن بودند که از آن میان، ۳۲ نفر (۱۸/۶ درصد) در استان آذربایجان غربی، ۲۸ نفر (۱۶/۳ درصد) در استان کرمانشاه، ۲۷ نفر (۱۵/۷ درصد) در استان مازندران، ۳۳ نفر (۱۹/۲ درصد) در استان کرمان، ۲۹ نفر (۱۶/۹ درصد) در استان فارس و ۲۳ نفر (۱۳/۴ درصد) دیگر در استان تهران خدمت می‌کنند (جدول ۲).

جدول ۲- ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای کارشناسان

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد
استان محل خدمت	آذربایجان غربی	۳۲	۱۸/۶
	کرمانشاه	۲۸	۱۶/۳
	مازندران	۲۷	۱۵/۷
	کرمان	۳۳	۱۹/۲
	فارس	۲۹	۱۶/۹
	تهران	۲۳	۱۳/۴
	کل	۱۷۲	۱۰۰
جنسیت	مرد	۱۲۴	۷۲/۱
	زن	۴۸	۲۷/۹
	کل	۱۷۲	۱۰۰
سن	۴۰ سال و کمتر	۵۳	۳۰/۸
	۴۱ تا ۵۰ سال	۸۱	۴۷/۱
	۵۱ سال و بیشتر	۳۸	۲۲/۱
	کل	۱۷۲	۱۰۰
رشته تحصیلی	ترویج و آموزش کشاورزی	۲۷	۱۵/۷
	دیگر رشته‌های کشاورزی	۱۱۱	۶۴/۵
	رشته‌های غیر از کشاورزی	۳۴	۱۹/۸
	کل	۱۷۲	۱۰۰
مدرک تحصیلی	فوق دیپلم و پایین‌تر	۵۴	۳۱/۴
	لیسانس	۹۰	۵۲/۳
	فوق‌لیسانس و دکترا	۲۸	۱۶/۳
	کل	۱۷۲	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

رتبه‌بندی دیدگاه‌های کارشناسان نسبت به ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز - محور در این بخش، به منظور شناخت نارسایی‌های نظام ترویج و آموزش کشاورزی کشور و همچنین، شناسایی شکاف بین وضعیت موجود در نظام ترویج و آموزش کشاورزی و وضعیت مطلوب در این نظام، هر کدام از ویژگی‌های ترویجی - آموزشی از دیدگاه کارشناسان شاغل در استان‌های مختلف کشور در دو وضعیت اولویت‌بندی شدند. سرانجام، در مقایسه‌ای کلی، مؤلفه‌های مورد مطالعه با هم مقایسه شدند.

تمرکززدایی و مشارکت

وضعیت موجود؛ از بین پنج ویژگی تمرکززدایی و مشارکت، ویژگی «اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی کشاورزان از برنامه‌های ترویجی - آموزشی» (با میانگین ۱/۹۸) در رتبه اول قرار گرفته است. وضعیت مطلوب؛ نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تنها در رتبه‌های سوم و چهارم، بین دو وضعیت اختلاف وجود دارد؛ به دیگر سخن، ویژگی «اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی کشاورزان از برنامه‌های ترویجی - آموزشی» (با میانگین ۳/۸۱) در رتبه اول قرار دارد.

نیاز - محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی

وضعیت موجود؛ با توجه به نتایج به دست آمده، گویه «ایجاد مراکز مشاوره فنی در سطح مراکز ترویج و خدمات روستاییان برای انعکاس مشکلات به مسئولان» (با میانگین ۱/۷۳) در بین گویه‌های نیاز - محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی در رتبه نخست قرار دارد. وضعیت مطلوب؛ بر اساس نتایج بررسی‌ها، لازم است ویژگی «منطبق بودن تحقیقات با نیازهای کشاورزان» (با میانگین ۳/۷۶) در اولویت قرار گیرد.

جدول ۳- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی تمرکززدایی و مشارکت (n=۱۷۲)

وضعیت مطلوب		وضعیت موجود		ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز- محور		
رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	
۱	۰/۱۱۷	۳/۸۱	۱	۰/۳۹۵	۱/۹۸	اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی کشاورزان از برنامه‌های ترویجی
۲	۰/۱۴۶	۳/۶۲	۲	۰/۴۹۲	۱/۵۸	توجه به دانش بومی و تلفیق آن با دانش نوین در برنامه‌ها
۴	۰/۱۸۱	۳/۵۵	۳	۰/۵۵۷	۱/۴۱	مشارکت کشاورزان و ذی‌نفعان در اجرای برنامه‌ها
۳	۰/۱۷۵	۳/۵۰	۴	۰/۶۶۳	۱/۱۲	مشارکت کشاورزان و ذی‌نفعان در تدوین برنامه‌ها
۵	۰/۲۰۷	۳/۴۱	۵	۰/۷۳۷	۱/۰۵	مشارکت کشاورزان و ذی‌نفعان در ارزشیابی برنامه‌ها

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد
منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۴- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی نیاز- محور بودن (n=۱۷۲)

وضعیت مطلوب		وضعیت موجود		ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز- محور		
رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	
۴	۰/۱۵۱	۳/۶۳	۱	۰/۵۲۱	۱/۷۳	مؤلفه نیاز- محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش
۳	۰/۱۴۲	۳/۶۴	۲	۰/۵۳۹	۱/۴۵	ایجاد مراکز مشاوره فنی در سطح مراکز ترویج و خدمات
۱	۰/۱۱۶	۳/۷۶	۳	۰/۵۴۰	۱/۴۹	قابلیت اجرایی یافته‌های تحقیقاتی
۲	۰/۱۱۹	۳/۷۸	۴	۰/۵۶۰	۱/۶۶	منطبق بودن تحقیقات با نیازهای کشاورزان واقعی بودن نیازسنجی‌ها
۵	۰/۱۶۴	۳/۶۱	۵	۰/۶۹۳	۱/۲۷	مشارکت کشاورزان در بررسی و تعیین نیازهای آموزشی

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد
منبع: یافته‌های پژوهش

تعاملات مناسب

وضعیت موجود؛ طبق نتایج به دست آمده از جدول ۵، گویه «تعامل بین کشاورزان» (با میانگین ۲/۱۱) در رتبه نخست و گویه «تعامل بین واحدهای مختلف معاونت ترویج و آموزش» (با میانگین ۱/۷۳) در رتبه آخر قرار گرفت. وضعیت مطلوب؛ کارشناسان معتقدند که در وضعیت مطلوب، باید گویه «تعامل بین مراکز علمی، تحقیقاتی و اجرایی» (با میانگین ۳/۷۶) در اولویت قرار گیرد، در حالی که گویه «تعامل بین واحدهای مختلف معاونت ترویج و آموزش» (با میانگین ۳/۶۸) در رتبه چهارم قرار گرفته است.

جدول ۵- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی تعاملات مناسب (n=۱۷۲)

وضعیت مطلوب		وضعیت موجود		ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز- محور	
رتبه	ضریب تغییرات	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	مؤلفه تعاملات مناسب بین ذی‌نفعان
۲	۰/۱۳۱	۳/۷۵	۱	۰/۳۸۵	۲/۱۱ تعامل بین کشاورزان
۳	۰/۱۳۸	۳/۷۱	۲	۰/۴۳۲	۱/۸۸ تعامل بین کشاورز و مروج
۱	۰/۱۲۰	۳/۷۶	۳	۰/۵۲۵	۱/۵۹ تعامل بین مراکز علمی، تحقیقاتی و اجرایی
۴	۰/۱۴۵	۳/۶۸	۴	۰/۵۲۹	۱/۷۳ تعامل بین واحدهای مختلف معاونت ترویج و آموزش

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها

وضعیت موجود؛ از نظر کارشناسان، در بین شش گویه بررسی شده توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها، گویه «توجه به صلاحیت‌های حرفه‌ای، ارتباطی و ترویجی مروجان و کارکنان ترویج در راستای توانمندسازی کشاورزان» (با میانگین ۱/۷۵) در اولویت است. وضعیت مطلوب؛ بر اساس نتایج بررسی‌ها، باید ویژگی «تقویت روحیه مشارکت و همکاری» (با میانگین ۳/۷۰) در اولویت اول قرار گیرد. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که همانند وضعیت موجود، در وضعیت مطلوب هم ویژگی «افزایش قدرت مخاطره‌پذیری» (با میانگین ۳/۵۶) در رده آخر قرار دارد.

جدول ۶- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها (n=۱۷۲)

ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز - محور					
وضعیت مطلوب			وضعیت موجود		
رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین *
۴	۰/۱۳۷	۳/۶۹	۱	۰/۴۱۹	۱/۷۵
توجه به صلاحیت‌های حرفه‌ای، ارتباطی و ترویجی مروجان					
۵	۰/۱۴۱	۳/۷۱	۲	۰/۴۴۹	۱/۴۰
تقویت روحیه خلاقیت و نوآوری					
۲	۰/۱۳۳	۳/۷۷	۳	۰/۴۹۵	۱/۷۸
ارتقای سطح دانش، بینش و مهارت					
۱	۰/۱۳۳	۳/۷۰	۴	۰/۵۲۱	۱/۶۰
تقویت روحیه مشارکت و همکاری					
۳	۰/۱۳۵	۳/۶۶	۵	۰/۵۸۱	۱/۴۰
تقویت مسئله‌یابی و شناخت راه حل					
۶	۰/۱۶۳	۳/۵۶	۶	۰/۶۲۹	۱/۲۳
افزایش قدرت مخاطره‌پذیری					

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

بازار- محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت

وضعیت موجود؛ از بین چهار گویه بازار- محور بودن فعالیت‌ها، گویه «خرید به‌موقع و مناسب محصولات» در رتبه اول قرار گرفته است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که گویه «جلوگیری از واردات بی‌رویه محصولات کشاورزی» در رده چهارم قرار دارد. وضعیت مطلوب؛ بر اساس دیدگاه کارشناسان، در بین ویژگی‌های بازار- محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت، گویه «دسترسی مناسب به بازار و مراکز خدماتی» در رتبه نخست قرار دارد.

جدول ۷- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی بازار- محور بودن فعالیت‌های دولت (n=۱۷۲)

ویژگی‌های ترویجی- آموزشی					
وضعیت مطلوب			وضعیت موجود		
کشاورز- محور					
رتبه	ضریب تغییرات	میانگین*	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین*
۲	۰/۱۳۳	۳/۷۵	۱	۰/۴۹۶	۱/۵۰
۱	۰/۱۳۱	۳/۷۲	۲	۰/۵۰۰	۱/۶۹
۳	۰/۱۳۴	۳/۷۳	۳	۰/۵۲۱	۱/۶۲
۴	۰/۱۵۲	۳/۶۵	۴	۰/۶۶۸	۱/۳۱

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

جامع بودن سیاست‌ها

وضعیت موجود؛ نتایج به دست آمده از جدول ۸ نشان می‌دهد که در بین ویژگی‌های جامع بودن سیاست‌ها، گویه «تدوین سیاست‌هایی در راستای کاهش هزینه‌های تولید و افزایش درآمد» (با میانگین ۱/۴۰) در رتبه نخست قرار دارد.

وضعیت مطلوب؛ برخلاف وضعیت موجود، کارشناسان بر این باورند که در بین ویژگی‌های جامع بودن سیاست‌ها، باید به گویه «تدوین سیاست‌هایی در راستای کارآفرینی در کشاورزی روستا» (با میانگین ۳/۷۵) بیش از سایر ویژگی‌ها توجه شود.

جدول ۸- رتبه‌بندی گویه‌های مربوط به ویژگی جامع بودن سیاست‌ها (n=۱۷۲)

وضعیت مطلوب		وضعیت موجود		ویژگی‌های ترویجی - آموزشی کشاورز- محور	
رتبه	ضریب تغییرات	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین*	مؤلفه جامع بودن سیاست‌ها
۳	۰/۱۲۶	۱	۰/۵۳۹	۱/۴۰	تدوین سیاست‌هایی در راستای کاهش هزینه‌های تولید و افزایش درآمد
۲	۰/۱۲۵	۲	۰/۵۸۰	۱/۳۷	وجود قیمت‌های تضمینی برای خرید محصولات
۴	۰/۱۳۴	۳	۰/۵۸۱	۱/۳۷	حمایت‌های مالی و اعتباری از کشاورزان
۵	۰/۱۵۱	۴	۰/۵۹۴	۱/۱۷	کنترل صادرات و واردات محصولات کشاورزی
۱	۰/۱۱۸	۵	۰/۶۱۴	۱/۳۳	تدوین سیاست‌هایی در راستای کارآفرینی

* ۰=هیچ، ۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=زیاد، ۴=خیلی زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

رتبه‌بندی مؤلفه‌های سیاست ترویجی - آموزشی کشاورز - محور

وضعیت موجود؛ در این مرحله، هر شش مؤلفه سیاست ترویجی - آموزشی کشاورز - محور با هم مقایسه شدند. نتایج نشان می‌دهد که مؤلفه «تعاملات مناسب بین ذی‌نفعان» (با میانگین ۱/۸۳) در رتبه اول، و مؤلفه «بازار - محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت» در رتبه ششم قرار دارد.

وضعیت مطلوب؛ کارشناسان معتقدند که در شرایط مطلوب، باید به مؤلفه «جامع بودن سیاست‌ها» (با میانگین ۳/۷۳)، که در وضعیت موجود رتبه پنجم را از بین شش مؤلفه به خود اختصاص داده بود، بیش از سایر مؤلفه‌ها توجه شود.

جدول ۹- رتبه‌بندی مؤلفه‌های سیاست ترویجی - آموزشی کشاورز - محور (n=۱۷۲)

وضعیت مطلوب			وضعیت موجود			مؤلفه‌های ترویجی - آموزشی کشاورز - محور
رتبه	ضریب تغییرات	میانگین*	رتبه	ضریب تغییرات	میانگین*	
۴	۰/۱۰۴	۳/۷۲	۱	۰/۳۲۳	۱/۸۳	تعاملات مناسب
۶	۰/۱۳۰	۳/۱۷	۲	۰/۳۶۸	۱/۴۳	تمرکززدایی و مشارکت
۲	۰/۰۹۰	۳/۷۰	۳	۰/۳۷۶	۱/۵۲	نیاز - محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی
۳	۰/۰۹۷	۳/۶۸	۴	۰/۳۸۳	۱/۵۳	توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها
۱	۰/۰۸۶	۳/۷۳	۵	۰/۳۸۵	۱/۳۳	جامع بودن سیاست‌ها
۵	۰/۱۰۴	۳/۷۱	۶	۰/۴۲۵	۱/۵۴	بازار - محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت

* ۰ = هیچ، ۱ = خیلی کم، ۲ = کم، ۳ = زیاد، ۴ = خیلی زیاد

منبع: یافته‌های پژوهش

مقایسه میانگین‌ها در وضعیت‌های موجود و مطلوب

به منظور مقایسه میانگین‌ها در دو وضعیت موجود و مطلوب، با توجه به یکسان بودن گروه‌ها، از آزمون t همبسته استفاده شد. بر اساس نتایج ارائه شده در جدول ۱۰، بین میانگین نمره هر شش مؤلفه تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

جدول ۱۰- نتیجه آزمون t همبسته برای مقایسه میانگین مؤلفه‌ها در دو وضعیت (n=۱۷۲)

متغیر	سطوح متغیر (وضعیت)	تعداد	میانگین	انحراف معیار	آماره t
تمرکززدایی و مشارکت	موجود	۱۷۲	۷/۱۵	۲/۶۳۴۴	۴۵/۵۸**
	مطلوب	۱۷۲	۱۵/۸۶	۲/۰۷۱۷	
نیاز- محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی	موجود	۱۷۲	۷/۸۶	۲/۸۵۸۹	۴۸/۳۹**
	مطلوب	۱۷۲	۱۸/۴۴	۱/۶۷۲۶	
تعاملات مناسب	موجود	۱۷۲	۷/۳۳	۲/۳۶۷۰	۴۳/۰۴**
	مطلوب	۱۷۲	۱۴/۹۱	۱/۵۵۳۸	
توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها	موجود	۱۷۲	۹/۱۸	۳/۵۱۸۸	۴۹/۳۶**
	مطلوب	۱۷۲	۲۲/۱۲	۲/۱۴۷۲	
بازار- محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت	موجود	۱۷۲	۶/۱۴	۲/۶۱۹۵	۴۲/۴۳**
	مطلوب	۱۷۲	۱۴/۸۷	۱/۵۵۸۲	
جامع بودن سیاست‌ها	موجود	۱۷۲	۶/۶۶	۲/۵۶۴۳	۵۳/۰۷**
	مطلوب	۱۷۲	۱۸/۶۴	۱/۶۰۶۵	

** معنیداری در سطح ۱ درصد

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج تحقیق نشان داد که در رتبه‌بندی گویه‌های تمرکززدایی و مشارکت، در هر دو وضعیت موجود و مطلوب، گویه «اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی کشاورزان از برنامه‌های ترویجی-آموزشی» در رتبه اول قرار دارد. این نتایج با یافته‌های به‌دست آمده از تحقیق پروبست و هگمن (Probst and Haggmann, 2005) مطابقت دارد؛ آنها نیز در تحقیقات خود بدین نتیجه رسیدند که در یک نظام ترویج و آموزش کشاورزی، باید به‌روز کردن اطلاعات و دانش کشاورزان در اولویت سیاست‌گذاری‌ها قرار گیرد. این کار باعث می‌شود که کشاورزان و بهره‌برداران در مدیریت سرمایه‌های موجود مؤثرتر عمل کنند.

در وضعیت موجود، ویژگی «ایجاد مراکز مشاوره فنی در سطح مراکز ترویج و خدمات روستاییان برای انعکاس مشکلات به مسئولان» در بین ویژگی‌های نیاز-محور بودن برنامه‌های ترویج و آموزش کشاورزی در رتبه نخست قرار دارد. شاه‌ولی و همکاران (۱۳۸۷) نیز این نتایج را تأیید می‌کنند و معتقدند که بقای نظام ترویج و آموزش کشاورزی به برآورد کردن نیازهای مخاطبان آن بستگی دارد.

در بین ویژگی‌های تعاملات مناسب، ویژگی «تعامل بین کشاورزان» رتبه اول را در وضعیت موجود به خود اختصاص داد. مطالعات علی‌بیگی و همکاران (۱۳۹۰) این یافته‌ها را تأیید نمی‌کند. در وضعیت مطلوب، بررسی‌ها نشان داد که ویژگی «تعامل بین مراکز علمی، تحقیقاتی و اجرایی» در اولویت اول قرار دارد.

در بین ویژگی‌های توانمندسازی، ویژگی «توجه به صلاحیت‌های حرفه‌ای، ارتباطی و ترویجی مروجان و کارکنان ترویج در راستای توانمندسازی کشاورزان و روستاییان» در وضعیت موجود رتبه اول را به خود اختصاص داده است. به باور فلان (Phelan, 2004) نیز توجه بدین بخش مهم و ضروری به‌شمار می‌رود. اما این یافته‌ها با نتایج به‌دست آمده از مطالعات کوینیکان (Koyenikan, 2008) و علی‌بیگی و همکاران (۱۳۹۰) همخوانی ندارد.

در بین ویژگی‌های بازار- محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت در وضعیت موجود، گویه «خرید به موقع و مناسب محصولات» و در وضعیت مطلوب، گویه «دسترسی مناسب به بازار و مراکز خدماتی» در رتبه اول قرار دارند. یافته‌های تحقیقات آدجو و همکاران (Adejo et al., 2012)، تور (Torre, 2003) و سوانسون و راجالاhti (Swanson and Rajalahti, 2010) این نتایج را تأیید می‌کنند. صاحب‌نظران ایجاد زیرساخت‌های لازم را برای دسترسی هر چه بهتر کشاورزان و بهره‌برداران به بازار ضروری می‌دانند؛ این در حالی است که بازار محصولات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران به دلیل نبود ارتباط بین جامعه تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان برای انتقال اطلاعات از فروشنده به خریدار و عدم وجود شفافیت با عدم تعادل روبه‌رو است.

در وضعیت موجود، گویه «تدوین سیاست‌هایی در راستای کاهش هزینه‌های تولید و افزایش درآمد» در بین ویژگی‌های جامع بودن سیاست‌ها در رتبه نخست قرار گرفته است. نتایج مطالعه علی‌بیگی و همکاران (۱۳۹۰) این یافته‌ها را تأیید نمی‌کند.

در رتبه‌بندی کلی مؤلفه‌ها، در وضعیت موجود، مؤلفه «تعاملات مناسب» مهم‌ترین اولویت شناخته شده است. ریورا و امواندمر (Rivera and Mwandemere, 2005) نیز در مطالعات خود این یافته را تأیید کرده، لازمه یک راهبرد ترویجی و آموزشی کشاورز- محور در راستای تحقق توسعه کشاورزی را وجود تعامل بین پژوهش و ترویج می‌دانند. باید تدوین این سیاست‌ها به گونه‌ای سازمان‌دهی شود که در راستای بهبود بهره‌وری در کشاورزی معیشتی، افراد دارای دسترسی کمتر به منابع را قادر سازد تا نیازهای غذایی و بهداشتی خود را تأمین کنند.

بر اساس نتایج به دست آمده، پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:

- از آنجا که در بین ویژگی‌های نیاز- محور بودن برنامه‌ها، «منطبق بودن تحقیقات با نیازهای کشاورزان» مهم‌ترین ویژگی شناخته شده، لازم است با تشکیل انجمن‌های

کشاورزی برای دخالت دادن کشاورزان در تصمیم‌گیری‌ها، رابطه بین عوامل اجرایی و سیاست‌گذاری و جامعه کشاورزان نزدیک‌تر و منسجم‌تر باشد که تا حد ممکن بتوانند از دانش هم استفاده کنند؛

- کارشناسان بر این باورند که در بین گویه‌های توانمندسازی و توسعه شایستگی‌ها برای مساعدتر شدن شرایط لازم است به «تقویت روحیه مشارکت و همکاری» بیشتر توجه شود؛ از این‌رو، با ایجاد تشکل‌ها و تعاونی‌ها، باید در این راستا گام‌های مثمر‌ثمر برداشته شود؛
- بر اساس نتایج رتبه‌بندی گویه‌های مؤلفه بازار-محور بودن فعالیت‌های حمایتی دولت از نظر کارشناسان، لازم است به «دسترسی مناسب به بازار و مراکز خدماتی» بیشتر توجه شود؛ از این‌رو، در هر منطقه با توجه به شرایط و فرهنگ آن منطقه، باید مکان یا مکان‌هایی برای فروش و ارائه خدمات در قالب بازار هفتگی در نظر گرفته شود، به گونه‌ای که دسترسی بدین مکان‌ها برای عموم مردم راحت و آسان باشد؛ و
- کارشناسان معتقدند که برای مطلوب‌تر شدن شرایط کشاورزی، توجه به سیاست‌های جامع مهم‌تر از دیگر مؤلفه‌هاست؛ از این‌رو، لازم است مسئولان ترویج و آموزش کشاورزی کشور در سیاست‌های خود بازنگری کنند، به گونه‌ای که بتوان از این رهگذر، از کشاورزان و روستاییان حداکثر حمایت لازم را به عمل آورد و آنها را محور فعالیت‌ها و سیاست‌های خود قرار داد.

یادداشت

1. paired-samples 't test'

منابع

شاه‌پسند، م. (۱۳۹۲). ویژگی‌های یک سیاست ترویجی-آموزشی کشاورز-محور در راستای توسعه کشاورزی. (مصاحبه منتشر نشده).

- شاه‌ولی، م.؛ عزیزی، خ.؛ لاجینی، ز.؛ ابدی، ب.؛ و مسرور، ا. (۱۳۸۷)، «چالش‌های سازمان ترویج کشاورزی با تحولات به کمک دو رویکرد عملکردمداری و ارباب‌رجوع‌گرایی». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۶۱-۹۰.
- صبوری، م.؛ ملک‌محمدی، ا.؛ چیدری، م.؛ و حسینی، م. (۱۳۹۰)، «جهت‌گیری‌های آتی نقش‌های ترویج در توسعه کشاورزی از منظر کنشگران نظام دانش و اطلاعات کشاورزی». *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۱۴، شماره ۴، صص ۱-۲۶.
- علی‌بیگی، ا.؛ میرک‌زاده، ع.؛ و بنی‌عامریان، ل. (۱۳۹۰)، «ارزشیابی طرح ترویجی "تسریع انتقال یافته‌ها" از دیدگاه کشاورزان مجری طرح در استان کرمانشاه». *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، سال ۴۲، شماره ۱، صص ۷۹-۹۱.
- قنبری، ی. و برقی، ح. (۱۳۸۷)، «چالش‌های اساسی در توسعه پایدار کشاورزی ایران». *مجله راهبرد توسعه*، شماره ۱۶، صص ۲۱۸-۲۳۴. زمستان ۱۳۸۷.
- Adejo, P. E.; Okwu, O. J.; and Ibrahim, M. K. (2012), "Challenges and prospects of privatization of agricultural extension service delivery in Nigeria". *Journal of Agricultural Extension and Rural Development*, Vol. 4, No. 3, pp. 63-68.
- Akinngbe, OM. and Ajayi, AR. (2010), "Challenges of farmer-led extension approaches in Nigeria". *World J. Agric. Sci.*, Vol. 6, No. 4, pp. 353-359.
- Koyenikan, M. J. (2008), "Issues for agricultural extension policy in Nigeria". *Journal of Agricultural Extension*, Vol. 12, No. 2.
- Meijerink, Gerdien and Roza, Pim (2007), *The Role of Agriculture in Development*. Markets, Chains and Sustainable Development Strategy & Policy Papers. Free Electronic Distribution, Available online at: <http://www.boci.wur.nl/UK/Publications/>.
- Norton, R. (2004), *Agricultural Development Policy: Concepts and Experiences*. England: John Wiley and Sons.
- Phelan, J. (2004), "Development of a family-focused advisory program in the Republic of Ireland". *Journal of International Agricultural and Extension Education*, Vol. 11, No. 2.

- Probst, K. and Hagmann J. (2005), "Pro typical approaches to innovation development". In: Gonsalves, J. et al. (Eds) *Participatory Research and Development for Sustainable Agriculture and Natural Resource Management: Source book*, Int. Potato Center–User's Perspectives with Agriculture Research and Development, Philippines.
- Rivera, K. and Mwandemere, H. (2005), *An Analytical and Comparative Review of Country Studies on Knowledge and Information Systems for Rural Development*. Rome: FAO.
- Swanson, B. and Rajalahti, R. (2010), "Strengthening agricultural extension and advisory systems: procedures for assessing, transforming, and evaluating extension systems". *Agriculture and Rural Development Discussion Paper 44*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington.
- Torre, D. (2003), "U.S. farm and trade policies: a farmer-oriented agriculture policy". *Oxfam America Commodities Meeting*, March 5, University of Tennessee, Agricultural Policy Analysis Center.

